

УДК[37.013.42:373.5](09)(477)"19"

Людмила Штефан,

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
історії педагогіки і порівняльної педагогіки
ХНПУ імені Г. С. Сковороди;*

Юлія Бекетова,

*кандидат педагогічних наук, доцент, заступник директора
з навчально-виховної роботи Харківського приватного спеціального
загальноосвітнього навчально-виховного комплексу
«Фенікс» для дітей з особливими потребами*

АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ТА ДОСВІДУ МИНУЛИХ РОКІВ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ШКІЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СЛУЖБ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Мета статті полягає у визначенні перспектив творчого використання ідей та досвіду 20–90-х років ХХ століття в діяльності сучасних шкільних соціально-педагогічних служб. Для цього використано логико-структурні та ретроспективні методи. У процесі наукового пошуку встановлено, що до перспектив творчого використання ідей та досвіду минулих років у діяльності сучасних шкільних соціально-педагогічних служб варто віднести: організацію колективного виховання, дозвілля дітей та учнівського самоврядування; широке залучення їх до трудової діяльності; організацію професійної освіти учнів.

Ключові слова: *ідеї, досвід, діяльність, учень, соціально-педагогічна служба, перспективи, актуалізація, загальноосвітній навчальний заклад.*

Цель статьи заключается в определении перспектив творческого использования идей и опыта 20-90-х годов ХХ столетия в деятельности современных школьных социально-педагогических служб. Для этого использованы логико-структурный и ретроспективный методы. В процессе научного поиска установлено, что к перспективным тенденциям творческого использования идей и опыта прошлых лет в деятельности современных школьных социально-педагогических служб следует отнести: организацию коллективного воспитания, досуга детей и ученического самоуправления; широкое привлечение школьников к трудовой деятельности; организацию профориентационной работы учащихся.

Ключевые слова: *идеи, опыт, деятельность, ученик, социально-педагогическая служба, перспективы, актуализация, общеобразовательное учебное заведение.*

The purpose of the article is to determine the prospects of the creative use of the ideas and experience of the 20-90s of the ХХth century in the activity of

modern school socio-pedagogical services. In order to generalize and systematize the facts, theoretical positions and experience of the work of the socio-pedagogical services in the national comprehensive schools of the mentioned period and to determine the prospects for using the best achievements of past years on the outlined problem in modern conditions, logical-structural and retrospective methods have been used. In the course of the scientific research, it has been established that the prospects of the creative use of the ideas and past years experience in the activity of modern school socio-pedagogical services include: students self-government organization; the creation of children educational groups; the use of the various forms and methods of students leisure activity organization; vast involvement of students in labor activity; the use of vocational training, professional counselling and professional selection.

Key words: *ideas, experience, activity, student, socio-pedagogical service, prospects, actualization, general educational institution.*

Сучасний розвиток освіти в Україні визначається основними нормативними актами – Державна національна програма «Освіта» і «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки». У зазначених документах визначено необхідність забезпечення «пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи» [4], організацію національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді. Наголошується, що загальноосвітні навчально-виховні заклади мають забезпечувати формування особистості, яка підготовлена до життя в постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі [8].

Отже, забезпечення успішної соціалізації дітей та юнацтва є одним із пріоритетних завдань сучасної загальноосвітньої школи. Це актуалізує потребу в творчому використанні ідей та досвіду діяльності шкільної соціально-педагогічної служби минулих років, а саме періоду 20-90-их рр. ХХ століття.

Різні аспекти організації соціально-педагогічної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах розглядалися Н. Агарковою (реалізація прав старшокласників), О. Караман (захист дитинства в загальноосвітній школі), Я. Мудрим (соціально-педагогічні засади збереження репродуктивного здоров'я старшокласників), Н. Отрощенко (організація профорієнтації школярів), Т. Швець (соціалізація старшокласників у позакласній діяльності), С. Березиним, В. Безпалько, Т. Вайніленко, К. Лисецьким, Н. Максимовою, В. Оржеховською, О. Скавронською, Л. Фортовою, І. Шишовою, О. Юшко (профілактика і корекція адиктивної поведінки підлітків у діяльності психолога і соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу), О. Вакулєнко, Л. Ващенко, Ю. Галустян, С. Кириленко (шляхи формування здорового способу життя учнівської молоді).

Мета статті – окреслити перспективи творчого використання ідей та досвіду 20–90-х років ХХ століття в діяльності сучасних шкільних соціально-педагогічних служб.

Як свідчить аналіз роботи сучасних загальноосвітніх навчальних закладів окремі педагогічно цінні здобутки цього періоду потребують на подальше вивчення та творче використання.

З огляду на окреслену проблему подальшого використання в сучасній шкільній практиці потребує досвід колективного виховання, накопичений соціально-педагогічною службою загальноосвітньої школи у 20–90-ті рр. ХХ століття. Виховання в колективі допомагає учням включитися в систему суспільних відносин, сформувати у них основні соціальні риси; вміння сприймати норми та вимоги суспільства; прищепити почуття ділової залежності, відповідальності, підпорядкування, вимогливості, взаємодопомоги; розвинути громадянськість, гуманність.

Педагогічно цінними виявилися й напрацювання соціально-педагогічної служби з питань шкільного самоврядування. Про актуальність організації учнівського самоврядування в школах України свідчить активна участь школярів у суспільно важливих Всеукраїнських проектах органів учнівського самоврядування. Так, на державному рівні організується діяльність щодо реалізації проекту «Правильний вибір професії – успішне життя» систем учнівського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів Волинської, Житомирської, Закарпатської, Сумської, Тернопільської, Черкаської та Чернігівської областей.

Окрім того, в Івано-Франківську понад 12 років здійснюється проект «Шкільні служби порозуміння», які роз'яснюють права дітей та їх обов'язки. Представники органів самоврядування з Кіровограду організували конкурс щодо підготовки кращих методичних порад із реалізації прав дітей. З метою надання допомоги з питань соціалізації дівчат-правопорушниць із обласної виправної колонії на Сумщині активно впроваджується проект «Діти – дітям» [7].

У 2015 р. було проведено соціологічне опитування, в якому брали участь 202 школярі 7–11 класів міста Кривий Ріг Дніпропетровської області. Аналіз його результатів свідчить, що 34,3% учнів беруть участь у роботі органів учнівського самоврядування; 41,2% – не задіяні в них; 21,6% – не беруть участі, але бажають її брати; у 2,9% опитаних у школах відсутні органи учнівського самоврядування. 86,3% учнів вказують, що учнівське самоврядування в їхніх навчальних закладах формується на добровільних принципах, тоді як 13,7% респондентів вказують на примусовість у цьому процесі [1].

Отже, як і раніше, однією із проблем щодо призначенням лідерів самоврядування адміністрацією школи є примусове вирішення цього питання. Враховуючи досвід діяльності соціально-педагогічних служб минулих років, з метою розв'язання окресленого питання варто

переорієнтувати роботу шкільних служб з організаторської функції на координаційну та консультаційну.

Вважаємо, що на творче використання заслуговують і педагогічно цінні напрацювання соціально-педагогічної служби 20–90-х рр. ХХ століття щодо організації родинного виховання. Наприклад, діяльність педагогічних консультацій, кімнат педагогічної освіти для батьків при школах будуть сприяти вирішенню багатьох проблем родинного виховання. Серед головних проблем родинного виховання сучасні науковці визначають:

– суттєве збільшення кількості сімей, що мають одну дитину. Це призводить до виховання егоїстів, людей, які не розуміють проблем інших;

– масове поширення незареєстрованих (цивільних) шлюбів, що сприяє формуванню у підростаючого покоління деформованого розуміння родини;

– значне зростання кількості неповних сімей, самоусунення нерідного батька (матері) від відповідальності за виховання нерідної дитини, що породжує в дитини почуття дискомфорту, агресії, відчуження і закріплення неправильної моделі сімейного життя;

– поширення серед українців такого явища, як «заробітчанство». За статистичними даними близько 10% української молоді працює за кордоном. Переважна кількість молодих батьків залишає своїх дітей на дідуся та бабусю, близьких родичів, знайомих. Діти залишаються без належної батьківської уваги.

Частковому вирішенню означених проблем буде сприяти створення при школі педагогічних консультацій для батьків за зразком тих, які успішно діяли в Україні в 20–30-ті рр. ХХ століття. Дієву допомогу щодо розв'язання питань виховання дітей у сім'ї, як свідчить досвід минулих років, можуть надати і кімнати педагогічної освіти для батьків, що були поширені в загальноосвітніх навчальних закладах у 20-х – першій половині 80-х рр. ХХ століття.

У сучасних умовах доцільним також буде створення шкільною соціально-педагогічною службою спеціальних сайтів педагогічної освіти для батьків та проведення віртуальних педагогічних консультацій. До переваг такої форми взаємодії школи з родинами можна віднести можливість збереження анонімності батьків, що звертаються за допомогою.

Аналіз науково-педагогічних праць (О. Зубова, А. Рижанова, А. Фоменко) дозволяє констатувати, що сьогодні особливої актуальності набуває проблема впливу засобів масової інформації та мережі інтернет на родинне виховання. «Зразком для наслідування, – підкреслює М. Берулава, – є суб'єкт, що постійно щось жує і п'є, сексуально стурбований, метою життя якого є виграти мільйон. У сфері його інтересів відсутні патріотизм, бажання створити сім'ю, виростити дітей, допомогти іншим людям, повага до людей похилого віку, вміння отримувати задоволення не тільки від пива і жуйки, але й ... від того, що робить людину людиною» [2, с. 4].

Отже, вийти з цієї нелегкої ситуації можна за допомогою виховання у особистості соціальної відповідальності, яке доцільно починати із сім'ї. З огляду на це, важливим завданням сучасних соціальних педагогів та соціальних працівників є створення належних умов для забезпечення наступності між поколіннями, збереження національних та родинних традицій.

Науково-педагогічні матеріали і досвід діяльності сучасних загальноосвітніх навчальних закладів свідчать, що шкільні соціально-педагогічні працівники основну увагу зосередили на роботі з кризовими родинами. За справедливим переконанням О. Зубової, до процесу гармонізації взаємовідносин необхідно залучати всі сім'ї, доцільно вживати профілактичних заходів, а не «нейтралізувати деструктивні наслідки непорозуміння між цілими поколіннями в суспільстві» [5].

З огляду на це, нормалізація стосунків батьків та дітей визначається як один із провідних напрямів діяльності педагогічної консультації для батьків на базі загальноосвітнього навчального закладу.

Вивчення та аналіз науково-педагогічних джерел дає підстави стверджувати, що в сучасній Україні існують значні проблеми щодо організації дозвілля дітей. Не маючи можливостей самим повною мірою споживати послуги розважальних дозвіллевих центрів, більшість українців виявляються у владі стереотипів, які активно конструюються ЗМІ з приводу того, як краще проводити вільний час. Отже, ЗМІ та медіа-ресурси, з одного боку, поширюють уявлення про бажані форми дозвілля, а, з іншого, – самі виступають як спосіб організації вільного часу.

Телебачення, комп'ютерні ігри та розваги в мережі Інтернет виступають абсолютними лідерами в проведенні дозвілля. Разом з тим, такі якості, як творчість, саморозвиток особистості перестають розглядатися як дозвіллева практика.

Окреслені вище проблеми частково можна вирішити, використовуючи досвід діяльності шкільної соціально-педагогічної служби у 20-х – першій половині 80-х років ХХ ст. Оскільки загальноосвітні навчальні заклади наявні в кожному населеному пункті, збільшення кількості безоплатних гуртків різного спрямування, відкриття шкільних музеїв, організація краєзнавчо-туристських походів сприятимуть забезпеченню культурного дозвілля дітей. Творчій реалізації та саморозвитку школярів, може сприяти й активізація діяльності сучасної соціально-педагогічної служби школи в напрямі проведення свят, вечорів, виставок рукоділля і живопису, КВК, екскурсій, конференцій, випуску стіннівок, тобто тих форм, які широко використовувалися в Україні в 20-х – 90-х років ХХ ст.

У результаті вивчення та узагальнення науково-педагогічної літератури встановлено, що сьогодні особливо гостро стоять питання попередження дитячих правопорушень і забезпечення успішної соціалізації

дітей, схильних до вживання алкоголю, наркотиків та здійснення правопорушень. А, як відомо, зазначені проблеми активно розроблялися шкільними соціально-педагогічними працівниками та педагогами ще на початку ХХ століття.

На сьогоднішній день особливої актуальності в профілактичній діяльності школи щодо попередження протиправної поведінки учнів набувають питання організації суспільно корисної праці та змістовного дозвілля. Певну допомогу в успішній організації зазначеної діяльності може надати вивчення і творче використання досвіду шкільної соціально-педагогічної служби досліджуваного періоду.

Доцільно звернути увагу на те, що в окремих школах України вже успішно використовуються ці напрацювання з урахуванням сучасних реалій. Наприклад, у Старинській ЗОШ Київської області (директор С. Кравченко) запроваджено модель «Школа здоров'я, школа праці», яка передбачає уміле поєднання здоров'язбережувальних технологій з активною фізичною працею школярів. У Новопокровській педагогічній гімназії Дніпропетровської області (директор В. Сиволаб) позитивно зарекомендувала себе модель «Школа-господарство», котра до сучасної навчальної бази школи приєднала сільське господарство, автотракторний клас, свиноферму.

У Яворівській ЗОШ І–ІІІ ст. Івано-Франківської області (директор П. Лосюк) успішно працює модель «Гуцульської сільської школи майбутнього», спрямована на забезпечення підготовки і виховання сучасного конкурентоспроможного господаря, який володіє різними видами народних промислів, має економічні і правові знання, навички організації продуктивної праці, виробничі компетентності [10, с. 343].

Динамічне інформаційне суспільство суттєво впливає на ринок праці в сучасному світі. З огляду на це, велике значення в сучасній школі має профорієнтаційна робота, яку здійснюють як класні керівники і вчителі-предметники, так і працівники шкільних соціально-педагогічних служб. За слушним переконанням Т. Кирикович, профорієнтаційна робота школи має враховувати такі тенденції розвитку інформаційного суспільства, як:

1. Зміна структури професій. Так, у 50-х роках ХХ століття чисельність промислових працівників становила понад 50% зайнятого населення. Потім у зв'язку з інформатизацією виробництва ця цифра стала суттєво зменшуватися і за прогнозами на майбутнє має знизитися до 5–10%. [6, с. 119].

2. Сьогоднішньому ринку праці притаманний «новий класовий поділ». З одного боку, спостерігається стрімке зростання кількості людей, які не здатні навчатися, чи не затребувані сучасним виробництвом. З іншого, – збільшується клас освічених «інтелектуальних службовців», або «клас людей знань». Знання, якими володіють представники цього класу, дають їм повну свободу пересування та можливість висувати свої умови

роботодавцю. Володіючи іноземною мовою, маючи ґрунтовні професійні знання, вони можуть працювати в будь-якій країні та установі, де гарно платять [6, с. 120].

3. Потреба в мобільній робочій силі. Як стверджують фахівці, 42% молоді в перші два роки після закінчення професійного навчального закладу змінює свою професію на іншу. За прогнозами вчених, у найближчому майбутньому це стане нормою.

4. Можливі глобальні зміни в самому характері виробництва, на який в найближчі десятиліття істотно можуть вплинути досягнення в галузі нанотехнологій [6, с. 121].

З урахуванням зазначених тенденцій розвитку інформаційного суспільства Т. Кирикович сформулювала завдання професійно-орієнтаційної роботи школи, а саме: формування у школярів знань про вимоги сучасного виробництва до особистісних якостей працівника – самостійність, відповідальність, високий рівень самоорганізації; інформування їх про вимоги до комунікативної компетенції працівника, до вміння працювати в умовах інтеграційних впливів; розвиток психологічної готовності школярів до здатності легко відмовлятися від старих знань і засвоювати нові; перетворення людини на керівника своєї освіти та розвитку [6, с. 120–121].

Узагальнення праць науковців дозволяє констатувати, що на сучасному етапі розвитку загальноосвітніх навчальних закладів актуалізується досвід професійної освіти дітей, який накопичила соціально-педагогічна служба в 20-90-ті рр. ХХ ст. Так, учителі, соціальні педагоги та соціальні працівники і зараз займаються профосвітою, профконсультуванням і профвідбором.

Отже, значна частина педагогічно цінних напрацювань минулих років у галузі соціально-педагогічної діяльності витримала перевірку часом і сьогодні творчо використовується соціально-педагогічними працівниками взагалі та соціально-педагогічними службами загальноосвітньої школи зокрема.

До перспективної тематики подальшого наукового пошуку можна віднести питання порівняльного аналізу змісту, форм та методів діяльності соціально-педагогічних служб для дітей на різних етапах розвитку Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альохін М. М. Організація учнівського самоврядування в сучасній українській школі: мотивація та стимулювання учнів [Електронний ресурс] / М. М. Альохін // Освітологічний дискурс. – 2015. – № 2. – С. 1–11.
2. Берулава М. Н. Нація в небезпеці / М. Н. Берулава // Педагогіка. – 2009. – № 5. – С. 3–6.

3. Бикасова С. А. Становлення та розвиток соціально-педагогічної служби у загальноосвітніх школах України (20–90-ті роки ХХ століття) / Автор. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук за спец. 13.00.01, С. А. Бикасова. – Харків, 2015. – 20 с.
4. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття») [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-n>
5. Зубова О. С. Соціокультурні умови трансформації сімейного виховання в добу інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / О. С. Зубова // Вісник Харківської державної академії культури. – 2009. – Вип. 27. – С. 256–263. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/hak_2009_27_31.pdf
6. Кирикович Т. Е. Новые задачи профориентационной работы школы в связи с современными тенденциями развития информационного общества / Т. Е. Кирикович // Пермский педагогический журнал. – 2013. – № 4. – С. 119–122.
7. Лист Міністерства освіти і науки України від 28 січня 2014 року № 1/9-77 «Про розвиток учнівського самоврядування» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kadrovik01.com.ua/regulations/2340/2585/2591/304050/>
8. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf
9. Рижанова А. Соціальна педагогіка як галузь педагогіки / А. Рижанова // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 4. – С. 15–21.
10. Тарасова Т. В. Моделювання превентивного виховного середовища сучасної сільської школи: проблеми, перспективи [Електронний ресурс] / Т. В. Тарасова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2013. – Вип. 17(2). – С. 338–347. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tmpvd_2013_17\(2\)_39.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tmpvd_2013_17(2)_39.pdf).